

Wetenschapper, filosoof, heilige: Katharina van Alexandrië

*Hoe mannelijke en vrouwelijke auteurs omgaan met mannelijkheids- en
vrouwelijkheidsconcepties van Katharina van Alexandrië*

Willemijn Stoker

S4552164

Bachelorscriptie

Dr. B. Roest

Faculteit der Letteren, Geschiedenis

Radboud Universiteit Nijmegen

● 15-06-2019

Afbeelding voorpagina: *De heilige Catharina van Alexandrië*, Michelangelo Merisi da Caravaggio (ca.1599). Olieverf op doek. 173 x 133 cm. Museo Thyssen-Bornemisza Madrid. <<http://www.paulverheijen.nl/caravaggio-catharina.php>> [geraadpleegd 14 juni 2019].

Inhoud

Inleiding	3
Mannen over Katharina van Alexandrië	8
Vrouwen over Katharina van Alexandrië.....	16
Conclusie.....	24
Bibliografie.....	27

Inleiding

In de twintigste eeuw is er meer aandacht gekomen voor onderwerpen uit de vrouwengeschiedenis en gendergeschiedenis. Deze grotere interesse is op gang gekomen omdat er steeds meer aandacht is voor vrouwen en feministische onderwerpen in de geschiedenis. Deze aandacht voor nieuwe onderwerpen is ook op de middeleeuwen toegepast, waardoor een vollediger en genuanceerder beeld van het middeleeuwse leven en de cultuur kan worden geschetst. In de jaren 40 en 50 schonk men nog maar weinig aandacht aan nonnen en andere middeleeuwse vrouwen omdat sommige historici van mening waren dat deze geschiedenis niet relevant genoeg was om te bestuderen. Sommige mediëvisten waren echter van mening dat vrouwengeschiedenis wel het bestuderen waard waren en hebben een nieuwe aanpak geïntroduceerd die ervoor heeft gezorgd dat zowel het vrouwelijke verhaal verteld wordt als dat er nieuwe interpretaties gegeven worden en nieuwe vragen gesteld worden aan bestaande conclusies.¹

Katherine Lewis legt in haar artikel ‘Gender and Sanctity in the Middle Ages’ uit dat zij deze verandering ook terugziet in de interesse naar vrouwelijke heiligen en hoe genderstudies zich vooral hebben gefocust op vrouwen. Volgens Lewis zorgt dit voor de nieuwe problemen. Om iets over vrouwen, vrouwelijkheid en gender te kunnen zeggen, moet er volgens haar ook opnieuw naar mannen gekeken worden op de manier waarop er ook naar vrouwen gekeken wordt.² Elizabeth Clark sluit zich hierbij aan. Vrouwelijke heiligen zijn al veel bestudeerd, maar dit gebeurt volgens haar op een eenzijdige manier waarbij vooral aandacht is voor hoe vrouwen als martelaar leefden. Clark geeft aan dat het belangrijk is om verder te kijken, door bijvoorbeeld te onderzoeken hoe vrouwen en vrouwelijkheid werden ingezet in de retorica die om hen heen gebruikt werd.³ Lewis is het hiermee eens. Zij benoemt dat het van belang is dat er gekeken wordt naar hoe middeleeuwse mannen de heilinglevens van vrouwen interpreteren.⁴

Clark benadrukt dus dat het van belang is om naar vrouwen en vrouwelijkheid te kijken, maar daarentegen vraagt ze zich wel af of het wel het concept gender is wat het verschil maakt in de geschiedenis. Volgens Clark is klasse en agency minstens zo belangrijk.⁵ Ze ziet namelijk een probleem bij het bestuderen van vrouwen in de geschiedenis, een te grote focus op het

¹ J.M. Bennett, ‘Medievalism and Feminism’, in: N.F. Partner ed., *Studying medieval women: sex, gender, feminism* (Cambridge 1993) 7–30, aldaar 23-25.

² K.J. Lewis, ‘Gender and Sanctity in the Middle Ages’, *Gender History* 12 (2000) 735–744, aldaar 736-737.

³ E.A. Clark, ‘Women, Gender, and the Study of Christian History’, *Church History* 70 (2001) 395–426, aldaar 423-424.

⁴ Lewis, ‘Gender and Sanctity in the Middle Ages’, 741.

⁵ Clark, ‘Women, Gender, and the Study of Christian History’, 399-400.

lichaam van de vrouw en de vrouwelijke ervaring. Door alleen op deze elementen te focussen, wordt ten eerste het idee dat vrouwen geen agency hadden, bevestigd omdat alleen de lichamelijke vrouwelijkheid hierbij van belang is. Ten tweede krijgt men in historische bronnen alleen de ervaringen van blanke, rijke vrouwen uit de middenklasse te zien.⁶ Eliana Corbari sluit zich hierbij aan in het boek *Vernacular Theology. Dominican Sermons and Audience in Late Medieval Italy*. Zij stelt dat ze in bronnen vaak ziet hoe de rol van vrouwen in de middeleeuwse christelijkheid vaak als passief wordt geïnterpreteerd en aan vrouwen weinig agency werd toegekend. Dit werd gedaan terwijl vrouwen juist belangrijk waren in het verspreiden van theologie in de volkstaal waar zij door middel van onder andere selectie, schrijven en kopiëren invloed konden uitoefenen op de inhoud van deze werken.⁷ Clark en Corbari geven aan dat het onderzoek naar vrouwen een stap in de goede richting is, maar dat onderzoek naar de vrouw, haar lichaam en haar ervaring alleen niet voldoende is.

Historica Maureen Miller heeft zich in het artikel ‘Masculinity, Reform, and Clerical Culture: Narratives of Episcopal Holiness in the Gregorian Era’ uit 2003 ook geïnteresseerd in de vrouwengeschiedenis. Zij stelt dat vrouwen in bronnen die door mannen zijn geschreven, bewust negatief werden neergezet om te zorgen dat de man zijn dominante positie in de samenleving behield en om te zorgen dat deze vrouwen de clerici minder zouden aanspreken. Het schrijven over vrouwen door mannen had dus vooral te maken met macht van de geestelijkheid.⁸ Ook Caroline Walker Bynum maakt gebruik van een feministische werkwijze door in haar boek *Fragmentation and Redemption: essays on gender and the human body in Medieval religion* terug te kijken op verschillende studies over religieuze vrouwen in het middeleeuwse christendom. Ze legt uit dat vrouwelijke heiligen en hun vrouwelijkheid door mannen werden gebruikt om de negatieve eigenschappen van een man te verklaren. Wanneer mannen toegaven aan zwakte, genade, lust en onredelijkheid werd dit toegeschreven aan het feit dat de man zich te vrouwelijk had gedragen.⁹ Bynum lijkt dus ook te willen benadrukken dat de negatieve afspiegeling van vrouwen en vrouwelijkheid vooral door mannen en clerici tot hun eigen voordeel werd gebruikt.

Om deze negatieve beeldvorming rondom vrouwen beter te onderzoeken, wil ik mij in deze scriptie focussen op de heilige Katharina van Alexandrië. Als ze al een echt historisch

⁶ Clark, ‘Women, Gender, and the Study of Christian History’, 407.

⁷ E. Corbari, *Vernacular Theology. Dominican Sermons and Audience in Late Medieval Italy* (Berlijn 2013) 61-62.

⁸ M.C. Miller, ‘Masculinity, Reform, and Clerical Culture: Narratives of Episcopal Holiness in the Gregorian Era’, *Church History* 72 (2003) 25–52, aldaar 49.

⁹ C. Walker Bynum, *Fragmentation and redemption: essays on gender and the human body in Medieval religion* (6de druk; New York 1991) 175.

figuur is geweest, was ze een vrouwelijke heilige die vermoedelijk leefde tijdens de vierde eeuw na Christus in Alexandrië en al veel bestudeerd is. In de *Passio* is het meeste over haar leven overgeleverd, hierin wordt beschreven dat keizer Maxentius geprobeerd heeft om haar te laten bekeren tot het Romeinse geloof, maar dat dit zelfs met behulp van vijftig filosofen en marteling niet lukte. Katharina bleef christelijk, wat de reden was voor haar onthoofding. Volgens deze *Passio* stroomde uit haar wonden melk en werd ze door engelen naar de hemel gedragen, waarmee ze in het christendom een heiligenstatus verkreeg. Uiteindelijk werd haar cult in de late middeleeuwen populair in Europa en werd ze patroonheilige van verschillende groepen mensen, onder andere van filosofen, advocaten en studenten, maar ook van nonnen en jonge huwbare meisjes.¹⁰

Michael Goodich is een van de meest bekende historici die hagiografieën en hun voorbeeldfunctie bestudeerd heeft, waaronder die van Katharina van Alexandrië. In haar geval werd zij volgens Goodich vooral door vrouwen gebruikt die zich graag wilden toewijden aan het geloof, maar te maken hadden met tegenstand van hun families.¹¹ Ook David d'Avray, een specialist op het gebied van middeleeuwse prediking, legt in het artikel 'Katherine of Alexandria and Mass Communication in Germany: Woman as Intellectual' uit dat Katharina in de dertiende eeuw na Christus in de Duitse gebieden als voorbeeld werd gesteld voor de intellectuele vrouw die als een ideaal van vrouwelijke heiligheid werd gezien. Dit ideaal rondom haar intellect en heiligheid werd door Duitse geestelijken in hun prediking dan ook op een groot lekenpubliek geprojecteerd.¹²

De werken van Goodich en d'Avray zijn een geruime tijd voor de werken van Lewis en Clark geschreven. Hierdoor hebben zij vooral de aanpak gebruikt die door Lewis en Clark bekritiseerd wordt, namelijk dat zij relatief weinig aandacht hadden voor hoe de interpretatie van middeleeuwse mannen en mannelijkheid meespeelt in hun onderzoek. Dit zou in bepaalde mate de resultaten van hun onderzoek beïnvloed kunnen hebben. Na 2000 komt er meer aandacht voor deze mannelijke beïnvloeding, onder andere in het al eerdergenoemde werk van Miller. Ook Sherry Reames benadrukt dat er door mannen bewust is gesleuteld aan het imago van vrouwen. Zij focust in haar onderzoek op Katharina van Alexandrië in laatmiddeleeuws Engeland en merkt daarin op dat geestelijken in sommige gevallen met argwaan naar

¹⁰ J. Dubois, 'Catherine of Alexandria, martyr', in: *Lexicon des Mittelalters* (Stuttgart 1999) <<http://apps.brepolis.net.ru.idm.oclc.org/lexiema/test/Default2.aspx>> [geraadpleegd 22 maart 2019].

¹¹ M. Goodich, 'The Contours of Female Piety in Later Medieval Hagiography', *Church History* 50 (1981) 20–32, aldaar 32.

¹² D.L. d'Avray, 'Katherine of Alexandria and Mass Communication in Germany: Woman as Intellectual', in N. Bériou, D.L. D'Avray (eds.), *Modern questions about medieval sermons: essays on marriage, death, history and sanctity* (Spoleto 1994) 403–409, aldaar 408.

heiligenlevens van vrouwen keken. Katharina was namelijk een hoogopgeleide vrouw die haar intellect en geloof gebruikte om tegen haar omgeving in te gaan. Voor Katharina als heilige waren deze eigenschappen deels te prijzen, maar het was voor geestelijken ook belangrijk te benadrukken dat een vrouw ondergeschikt moest blijven aan de man. Ondanks deze zorgen bij de geestelijkheid, was Katharina wel een groot voorbeeld voor jonge meisjes en vrouwen.¹³

Ook Corbari laat in het artikel ‘‘Et sono molto meglio le femine che gli omini’’: Giordano da Pisa preaching on Catherine of Alexandria’ zien dat hij op zijn eigen manier de vrouwelijkheid van Katharina gebruikte. Da Pisa benoemde namelijk dat vrouwen van nature deugd, intellect en waardigheid missen, waardoor vrouwen in zijn ogen ondergeschikt aan de man waren. Dat betekende derhalve dat zijn tekst niet bedoeld was als voorbeeld te dienen voor hoe vrouwen moesten leven, integendeel. Zijn tekst was bedoeld om als voorbeeld te dienen voor het vrouwelijke defect. Ondanks dat de meeste vrouwen deugd, intellect en waardigheid misten, konden uitzonderingen zoals Katharina die haar sekse oversteeg, zich hier wel naar gedragen. Deze uitzonderingen moesten dan ook als voorbeeld dienen voor mannen die deze vaardigheden wel bezaten maar zich hier niet naar gedroegen. Zij moesten zich namelijk schamen dat zij zich niet gedroegen naar de standaard van hun eigen sekse. Corbari toont hiermee aan dat vrouwen en hun vrouwelijkheid ook op een andere manier gebruikt kunnen worden door de middeleeuwse mannen. Ze stipt hier wel aan dat de vrouwen volgens Giordano da Pisa niet alleen een defect hebben maar, zoals eerdergenoemd, dus ook geen agency hebben.¹⁴

Ook Katharina van Alexandrië is dus op verschillende manieren ingezet door geestelijken in de middeleeuwen. In deze scriptie wil ik daarom onderzoeken hoe de cult van Katharina van Alexandrië werd ingezet voor mannelijkheids- en vrouwelijkheidsconcepties vanaf de twaalfde tot de vijftiende eeuw. Deze periode is daarvoor bijzonder geschikt omdat dit de periode is waarin Katharina erg populair werd in verschillende landen binnen Europa. Dat wil ik onderzoeken aan de hand van het werk van Christine de Pizan, *La Cité des Dames*, en Clemence of Barking, *The Life of Saint Catherine*. Deze bronnen die geschreven zijn door vrouwelijke auteurs wil ik vergelijken met het werk van twee mannelijke auteurs: John Capgrave, *The Life of Saint Katherine of Alexandria* en Jacobus de Voragine, *Legenda Aurea*. Met de vergelijking tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs hoop ik een inzicht te krijgen in

¹³ S.L. Reames, ‘St Katherine and the Late Medieval Clergy: Evidence from English Breviaries’ in J. Jenkins, K.J. Lewis (eds.) *St Katherine of Alexandria. Texts and Contexts in Western Medieval Europe* (Turnhout 2003) 202-220, aldaar 218-219.

¹⁴ E. Corbari, ‘‘Et sono molto meglio le femine che gli omini’’: Giordano da Pisa preaching on Catherine of Alexandria’, *Medieval Sermon Studies* 51 (2007) 9–21, aldaar 13-14.

hoeverre de sekse van middeleeuwse auteurs een rol gespeeld kan hebben in het gebruik van een heilige als voorbeeld voor mannelijkheid en vrouwelijkheid. In de komende hoofdstukken zal ik eerst uiteenzetten hoe Katharina van Alexandrië door de mannelijke auteurs in kwestie werd gebruikt, om daarna te onderzoeken hoe de vrouwelijke auteurs dit deden om tot slot de resultaten hiervan te bespreken in het laatste hoofdstuk.

Mannen over Katharina van Alexandrië

De *Legenda Aurea* is in de jaren zestig van de dertiende eeuw geschreven door de Dominicaanse aartsbisschop van Genua, Jacobus de Voragine. Deze verzameling van heiligenlevens heeft een zeer grote rol gespeeld in de vorming van het beeld rondom heiligen. Historicus Giovanni Paolo Maggioni gaat zelfs zo ver door te stellen dat Jacobus volgens hem de culturele waarden van de dertiende eeuw belichaamde in zijn werk.¹⁵ Het gaat mogelijk een stap te ver alle culturele waarden van één eeuw in heel Europa aan één auteur op te hangen. Toch neemt dat niet weg de *Legenda Aurea* door de grote verspreiding in verschillende volkstalen door heel Europa, een grote invloed heeft gehad in middeleeuws Europa op de beeldvorming van heiligen, en dat mogelijk nog steeds heeft.¹⁶ Vanwege de grote impact van dit werk in de middeleeuwen is deze tekst bijzonder interessant om te analyseren. Veel inwoners van deze periode zijn met de tekst in aanraking gekomen, waardoor veel mensen mogelijk zijn beïnvloed door Jacobus' gedachtengoed.

In het originele werk van deze *Legenda Aurea* heeft Jacobus de levens van waarschijnlijk in 176 hoofdstukken 153 heiligenlevens beschreven, waaronder een hoofdstuk over "De Heilige Katharina". De overige hoofdstukken heeft hij gewijd aan verschillende feesten van het liturgische jaar.¹⁷ Wetenschappers zijn het niet eens over het doel dat Jacobus met dit werk heeft gehad. Mogelijk is het werk bedoeld geweest voor geestelijken om te gebruiken bij het vormen van hun preken om een menselijker beeld van de heiligen te schetsen. Een andere mogelijkheid is dat het werk bedoeld was voor leken omdat zij steeds vaker konden lezen, waardoor geestelijken hen steeds vaker doorverwezen naar religieuze literatuur.¹⁸

Een kleine twee eeuwen later schreef de Engelse theoloog John Capgrave in 1445 een hagiografie over Katharina van Alexandrië genaamd *The Life of Saint Katherine of Alexandria*. Dit deed hij in tegenstelling tot Jacobus, die in het Latijn schreef, in de Engelse volkstaal.¹⁹ Capgrave claimde een vertaling te maken van verschillende andere bronnen, maar dit is zeer onwaarschijnlijk. Vermoedelijk heeft Capgrave dit benoemd om zijn adaptatie over het leven

¹⁵ G.P. Maggioni, 'Chastity Models in the *Legenda Aurea* and in the *Sermones de Sanctis* of Jacobus de Voragine', *Medieval Sermon Studies* 52 19–30; G. Barone, 'Legenda Aurea', in: *Lexicon des Mittelalters* (Stuttgart 1999) <<http://apps.brepolis.net.ru.idm.oclc.org/lexiema/test/Default2.aspx>> [geraadpleegd 31 mei 2019]; G. Barone, 'Jacopo da Varagine, archbishop of Genova', in: *Lexicon des Mittelalters* (Stuttgart 1999) <<http://apps.brepolis.net.ru.idm.oclc.org/lexiema/test/Default2.aspx>> [geraadpleegd 31 mei 2019].

¹⁶ Maggioni, 'Chastity Models in the *Legenda Aurea* and in the *Sermones de Sanctis* of Jacobus de Voragine', 19.

¹⁷ Barone, 'Legenda Aurea'.

¹⁸ J. de Voragine, W. Granger Ryan (vertaler), *The Golden Legend. Reading on the Saints* 1 (5de druk; New Jersey 1995), xvi-xvii.

¹⁹ J. Capgrave, *The Life of Saint Katherine of Alexandria*. K.A. Winstead ed. (Notre Dame 2011) 4.

van Katharina van Alexandrië te legitimeren.²⁰ Capgrave kwam namelijk met veel details over haar leven die tot op dat moment nog niet bekend waren. De redacteur van Capgraves werk heeft omgezet naar modern Engels, Karen Winestead, stelt dat dit voor een deel te verklaren is aan de hand van de politieke situatie van Engeland op dat moment. Capgrave wijdde een groot deel van zijn hagiografie aan de kindertijd en jeugd van Katharina, waarin zij overkomt als een geleerde maar koppige en zelfs egoïstische jonge koningin die een kluizenaarsbestaan leidde en geen oog had voor de wensen van haar volk. Volgens Winestead is hier een vergelijking te trekken tussen de jonge Katharina en de Engelse koning Hendrik VI. Hendrik VI stond namelijk ook bekend als een geleerde koning die een groot belang hechtte aan vroomheid en een teruggetrokken leven. Capgrave beschreef dat de geleerdheid en het afgezonderde bestaan van de koningin Katharina voor haar en vooral haar volk slecht uitpakte, Winestead ziet dit gedeelte van de hagiografie dan ook als kritiek op het beleid politieke beleid van Hendrik VI in plaats van kritiek op Katharina zelf.²¹ Capgrave voegde in zijn heiligenleven over Katharina dus veel nieuwe details over haar leven toe en reflecteerde daarnaast op zijn eigen tijd. Daarom is ook deze bron bijzonder geschikt om te onderzoeken, omdat Capgrave hierdoor mogelijk voor een andere insteek heeft gekozen om Katharina weer te geven dan andere auteurs van zijn tijd.

Zowel Jacobus de Voragine als John Capgrave hebben dus in hun werk het leven van Katharina van Alexandrië beschreven. Capgrave schreef een uitgebreide versie waarin hij commentaar gaf op zijn huidige politieke situatie. Hiertegenover staat de versie van Jacobus, zorgvuldig ingepast in een gestructureerde verzameling van heiligen volgens de Dominicaanse liturgische kalender. Hieruit blijkt dat beide auteurs een eigen agenda hadden bij het opstellen van hun heiligenlevens over Katharina van Alexandrië. Om deze reden wil ik in dit hoofdstuk onderzoeken hoe deze twee mannelijke auteurs Katharina van Alexandrië inzetten voor een exemplarische uitwerking van vrouwelijkheid en/of mannelijkheid. Het leven van Katharina als vrouw kan namelijk worden beschouwd als een grote uitzondering op de vigerende laatmiddeleeuwse vrouwelijkheidsnarratieven. Caroline Bynum stelt dat middeleeuwse mannen zichzelf vaak eigenschappen toeschreven als macht, discipline en rede. Vrouwen, daarentegen, zeker in geschriften van mannelijke auteurs werden vaak gerepresenteerd als zwak en onredelijk en als wezens die snel toegaven toe aan lust.²² Interessant genoeg lijkt de narratieve representatie van Katharina van Alexandrië niet in deze weergave te passen. Daarom

²⁰ Capgrave, *The Life of Saint Katherine of Alexandria*, 1-2.

²¹ *Ibidem*, 1, 5-6.

²² Bynum, *Fragmentation and redemption*, 175.

is het interessant om te zien hoe de door mij geselecteerde mannelijke auteurs met deze heiligenfiguur zijn omgegaan.

Jacobus de Voragine begon zijn hagiografie over Katharina op het moment dat zij achttien jaar oud was en keizer Maxentius Alexandrië bezocht om het volk offers te laten brengen aan de goden van zijn religie. Op dat moment was Katharina dus al bekeerd tot het christendom en was ze de bruid van Jezus.²³ Jacobus lijkt dus geen aandacht te hebben willen besteden aan het naar verluid heidense verleden van Katharina. Daarnaast noemde hij huwelijk tussen Jezus en Katharina pas halverwege de hagiografie. Hij heeft daarom met name de gebeurtenissen tussen keizer Maxentius en Katharina in dit verhaal centraal gezet.²⁴

In dit verhaal weigerde Katharina te offeren aan de goden van Maxentius en probeerde ze te voorkomen dat haar volk hiertoe verplicht werd. Ze ging hierover in discussie met Maxentius die het debat niet van haar kon winnen. Maxentius liet daarom vijftig filosofen naar de stad komen, die haar moesten overtuigen van haar ongelijk. De filosofen slaagden hier niet in en werden zelfs door Katharina bekeerd tot het christendom. Hierop besloot Maxentius de filosofen te veroordelen tot de brandstapel en werd Katharina opgesloten in een cel. Hier kreeg zij bezoek van verschillende engelen en de keizerin, de vrouw van Maxentius. Ook nu bekeerde Katharina weer verschillende mensen. Toen ze na twaalf dagen gevangenschap nog steeds voor het christendom koos, besloot Maxentius martelwerktuig met vier wielen te laten maken om Katharina dan maar door middel van geweld te overtuigen. Dit werktuig werd echter door God vernield, waarop Maxentius besloot Katharina te onthoofden.²⁵

Katharina's vrouwelijkheid werd meerdere keren benadrukt in deze hagiografie. Haar sekse was vooral voor Maxentius van belang. Zo benoemde hij haar schoonheid en noemde hij haar een maagd. Daarnaast speelt haar sekse in rol in haar pogingen om Maxentius te bekeren tot het christendom. Aan de ene kant wilde Maxentius Katharina niet geloven omdat ze geen getuigen had die haar verhaal konden bevestigen, maar aan de andere kant weigerde hij ook haar te geloven omdat ze niet meer was dan een zwakke vrouw.²⁶ Maxentius liet vervolgens vijftig filosofen naar Alexandrië komen. Aan hen beschreef hij Katharina als niet meer dan een meisje. Hier kleineerde hij Katharina op basis van haar geslacht en haar leeftijd, ook al was eerder gebleken dat Katharina inmiddels achttien is en dus geen meisje meer was. Aangezien Katharina op deze manier aan de filosofen is voorgesteld, verwachtten zij weinig moeite te

²³ Jacobus de Voragine, William Granger Ryan (vertaler), *The Golden Legend. Reading on the Saints 2* (5de druk; New Jersey 1995), 334.

²⁴ Ibidem, 334-341.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, 335.

hebben met het debat. Het is opvallend dat deze filosofen haar vervolgens een jonge vrouw noemden toen zij hen allemaal had bekeerd.²⁷ Maxentius was echter de enige persoon in het verhaal die negatief tegenover de sekse van Katharina stond. Hij was daarom de uitzondering in dit heiligenleven, maar zou door zijn negatieve kijk op vrouwen wel de vigerende mening van de samenleving van Jacobus kunnen representeren. Katharina was namelijk de uitzondering op het vrouwelijkheidsnarratief van de dertiende eeuw. Jacobus lijkt deze uitzonderingspositie van Katharina wel goed te hebben gekeurd, omdat er geen andere personages in deze versie zitten die de opvattingen van Maxentius delen.

Door middel van Maxentius' opvattingen over de vrouwelijkheid van Katharina, komen misogynistische denkbeelden van de late middeleeuwen licht aan de oppervlakte. Maxentius was bewust negatief over Katharina's vrouwelijkheid. Dit sluit aan bij wat er in middeleeuwse teksten gebeurde waarin vrouwen door mannen bewust negatief werden neergezet met als doel de mannelijke dominantie te beschermen.²⁸ Maxentius moest zijn positie als keizer veiligstellen, waardoor hij gebruikt maakte van Katharina's geslacht om haar minder geloofwaardig te maken. Bovendien kwam Jacobus, en dus Maxentius ook, uit een cultuur die al eeuwenlang theologische, filosofische en wetenschappelijke theorieën produceerde die de vrouwelijke ondergeschiktheid bevestigden.²⁹

Desondanks kan deze tekst van Jacobus door Maxentius niet zomaar als misogynistisch worden bestempeld. Maxentius is namelijk de antagonist van deze legende en het is duidelijk dat hij het bij het verkeerde eind heeft. Daarmee werden niet alleen Maxentius' handelingen afgekeurd, maar ook zijn opvattingen. Hoogleraar Emily Francomano kwam op basis van Spaanse bronnen tot de conclusie dat deze Spaanse schrijvers hun best deden om misogynistische clichés af te keuren. De bronnen die zij onderzocht heeft, waren vooral pro-vrouw, maar ze confronteerden het patriarchaat niet.³⁰ Jacobus lijkt hetzelfde te hebben gedaan. De legende is namelijk niet negatief tegenover vrouwen of tegenover Katharina die haar sekse kon overstijgen door middel van haar geleerdheid en welsprekendheid ten opzichte van Maxentius en de filosofen. Tegelijk heeft Jacobus ook nergens moeite gedaan om de mannelijke dominantie te bediscussiëren waardoor deze overheersing ook geen gevaar heeft gelopen. Katharina van Alexandrië kon daardoor dus enerzijds de ideale maagd zijn die de echtgenote

²⁷ De Voragine, *The Golden Legend* 2, 336.

²⁸ Miller, 'Masculinity, Reform, and Clerical Culture', 49.

²⁹ Bynum, *Fragmentation and redemption*, 151.

³⁰ E.C. Francomano, "'Lady, you are quite a chatterbox': The Legend of St Katherine of Alexandria, Wives' Words, and Women's Wisdom in MS Escorial h-I-13", in: J. Jenkins en K.J. Lewis ed., *St Katherine of Alexandria. Texts and Contexts in Western Medieval Europe* (Turnhout 2003) 131–152, aldaar 512.

van Jezus was, anderzijds was ze geleerde en filosoof die door haar welbespraaktheid en rede haar omgeving wist te bekeren.

John Capgrave opende *The Life of Saint Katherine of Alexandria* door uit te wijden over Katharina's afkomst. Hij beschreef dat ze geen joodse of christelijke achtergrond had, waardoor ze in eerste instantie heidens was.³¹ Hij wijdde uit over haar kindertijd waarin Katharina opgeleid werd door verschillende leraren. Ze kreeg hierdoor een uitgebreide en volledige opleiding, maar ze koos er wel voor om in afzondering haar studie voort te zetten. Haar vader, koning Costus, bouwde zelfs een paleis waarin Katharina ongestoord kon studeren en afgesloten was van de rest van de wereld. Op een gegeven moment stierf Costus, waardoor Katharina haar vader moest opvolgen en koningin werd. Hier kwam Katharina voor het eerst problemen tegen. Omdat er geen koning meer was, raakte haar land in verval. Het volk vond dat het Katharina's taak als koningin was om dit op te lossen. Zowel het volk als de moeder van Katharina zagen een oplossing in een huwelijk van Katharina, wat zij herhaaldelijk weigerde. Katharina wilde namelijk maagd blijven en haar tijd in haar studie steken om zichzelf beter te leren kennen. Ze vroeg om uitstel om te trouwen en besloot uiteindelijk dat ze alleen wilde trouwen als ze een man zou vinden die in zijn eentje het hele land kon besturen, die rijk, onsterfelijk en wijs was.³²

De man die Katharina beschreef als potentiële huwelijkskandidaat is in principe God. Het gevolg hiervan was dat Katharina werd bezocht door een priester die gezonden was door Maria. Samen bezochten zij de hemel, waar Katharina gedoopt werd en trouwde met Jezus. Hiermee was ze bekeerd tot het christendom en keerde ze terug naar Alexandrië om andere mensen te bekeren.³³ In het volgende boek van Capgrave was de Romeinse keizer Maxentius inmiddels naar Alexandrië gekomen, waar hij door Katharina werd geconfronteerd. Katharina was als koningin een lokale heerser in Alexandrië, maar omdat dit onder het bewind van het Romeinse Rijk viel, was Maxentius de uiteindelijke heerser die het voor het zeggen had en dus kon bepalen wat er in Alexandrië gebeurde. Ook in deze versie werden vijftig filosofen naar de stad gehaald, die Katharina wist te overtuigen. Omdat Katharina nog steeds niets van de beloftes van Maxentius moest hebben, werd ze zwaar mishandeld door Maxentius' soldaten en voor veertig dagen opgesloten. Na deze veertig dagen, bleef Katharina nog steeds aan haar geloof vasthouden, waarop het martelwerktuig met de wielen gemaakt werd dat uiteindelijk kapotging.

³¹ Capgrave, *The Life of Saint Katherine of Alexandria*, 26.

³² Ibidem, 25-69.

³³ Ibidem, 71-97.

Daarom werd Katharina opnieuw mishandeld en omdat ze trouw bleef aan Jezus, besloot Maxentius haar tot slot te onthoofden.³⁴

Capgrave beschreef Katharina in de hele hagiografie als een maagd. Telkens als ze door de verteller van het verhaal genoemd werd, wordt dit opnieuw benadrukt in plaats van dat ze bij haar naam of koningin genoemd werd. Daarmee lijkt de maagdelijkheid als het ware onderdeel van de identiteit te zijn worden. Bovendien lijkt deze maagdelijkheid zo het belangrijkste deel van haar identiteit te zijn en werd hiermee ook de vrouwelijkheid van Katharina benadrukt. Dit gebeurt vooral wanneer Katharina in haar debat met de vijftig filosofen aan hen moest bewijzen dat zij inderdaad maagd was omdat haar baarmoeder van glas was en dit glas gebroken moest zijn wanneer hier iets binnengedrongen was.³⁵ De vrouwelijkheid van Katharina wordt bij Capgrave, in tegenstelling tot Jacobus, door Maxentius en de filosofen op een negatieve manier benadrukt. De filosofen die door Maxentius naar het hof zijn gehaald, waren er namelijk van overtuigd dat zij hun tijd niet hoefden te verspillen aan een vrouw. Volgens hen was er namelijk nog nooit een vrouw geweest die zij niet konden ompraten. Ze konden het zich namelijk niet voorstellen dat een vrouw zo wijs kon zijn dat zij de wereld kon bekeren.³⁶ De filosofen kwamen snel op hun oordeel terug toen zij met Katharina's wijsheden geconfronteerd werden. Zij wist hen te bekeren, waarna de filosofen haar niet meer minachtten om haar sekse, maar haar prezen als de ultieme leermeester die boven filosofen als Plato uitsteeg.³⁷ Maxentius bleef Katharina daarentegen wel de zwakkere sekse noemen en hij vond het een schande dat de mannen haar niet wisten te overtuigen.³⁸ Net als Jacobus schetste Capgrave dus een standaardbeeld van een vrouw, in dit geval Katharina, door middel van Maxentius en de filosofen, maar kon Katharina boven dit standaardbeeld uitstijgen.

Katharina steeg dus boven haar sekse uit, waardoor ze een uitzonderingspositie kreeg. Vanwege deze uitzonderingspositie kreeg Katharina een voorbeeldfunctie toegewezen door Capgrave. In de proloog van de hagiografie beschreef hij namelijk Katharina die het voorbeeld is van de deugd. Zij werd onder begeleiding van engelen naar de hemel gebracht. Maxentius is hier het tegenovergestelde van, hij is de zonde. Capgrave legde uit dat de moord op Katharina gewroken is en dat Maxentius door duivels naar de hel is begeleid.³⁹ Impliciet benadrukt Capgrave hiermee dat Katharina het voorbeeld is om in de hemel te komen omdat zij telkens

³⁴ Capgrave, *The Life of Saint Katherine of Alexandria*, 99-176.

³⁵ Ibidem, 137-138.

³⁶ Ibidem, 117.

³⁷ Ibidem, 129, 135-136.

³⁸ Ibidem, 131-132.

³⁹ Ibidem, 22.

aan haar geloof bleef vasthouden en kuisheid belangrijk vond. Maxentius was door zijn gedrag tegenover Katharina het voorbeeld van wat men moest doen om in de hel terecht te komen. Dit werd verder versterkt doordat Capgrave benoemde dat Katharina, na de Heilige Maagd Maria, de meest bewonderenswaardige vrouw is, omdat zij zoveel zegeningen had mogen ontvangen. Daardoor werden alle zegeningen die andere heiligen hebben ontvangen in haar gecombineerd.⁴⁰

Deze voorbeeldfunctie is in het werk van Jacobus nog sterker benadrukt. In deze legende noemde Jacobus een viertal eigenschappen die Katharina bezat waardoor ze in de hemel terecht kwam. Door middel van eigenschappen als onschuld van de actie, kuisheid van het hart, minachting voor ijdelheid en het vertellen van de waarheid kon Katharina een ketting maken om naar de hemel te gaan.⁴¹ Daarnaast haalde Jacobus nog eens vijf aspecten aan waarom Katharina bewonderenswaardig was, namelijk haar wijsheid, welbespraaktheid, standvastigheid, kuisheid en tenslotte haar bevoorrechtte positie door de vele zegeningen die ze had ontvangen. Hij legde daarbij ook de nadruk op haar kuisheid en hoe deze kuisheid de zonde van lust had overwonnen.⁴² Hierdoor viel Jacobus weer terug op het oude idee dat een vrouw vooral kuis moest zijn. Katharina had alle vijf gevaren waardoor een vrouw haar maagdelijkheid had kunnen verliezen, overwonnen.⁴³ Daarmee benoemde Jacobus expliciet aan welke gedragingen een vrouw moest voldoen om in de hemel te belanden. Opvallend is dat zowel Jacobus als Capgrave dus vinden dat vrouwen een bepaalde wijsheid of geleerdheid mochten bezitten om in de hemel te komen ondanks dat dit eigenlijk een eigenschap was die aan mannen werd toegeschreven, bovenop de maagdelijkheid die aan vrouwen toegeschreven was.

Jacobus de Voragine en John Capgrave schreven dus beiden een andere hagiografie over het leven van Katharina van Alexandrië. In deze versies komen de hoofdlijnen van haar leven grotendeels overeen. Capgrave heeft ervoor gekozen om zijn heiligenleven eerder te laten beginnen waardoor hij, door gebreken van Katharina aan te halen wanneer zij nog jong en heidens is, kritiek kon uitoefenen op zijn eigen koning. Daarnaast besteedde Capgrave meer aandacht aan de bekering van Katharina en het huwelijk dat zij met Jezus sloot dan Jacobus. Jacobus startte zijn legende pas bij de eerste kennismaking met keizer Maxentius. Daarnaast had Katharina maar relatief weinig te lijden in de versie van Jacobus ten opzichte van Capgrave.

⁴⁰ Capgrave, *The Life of Saint Katherine of Alexandria*, 19-20.

⁴¹ Voragine, *The Golden Legend* 2, 334.

⁴² Maggioni, 'Chastity Models in the *Legenda Aurea* and in the *Sermones de Sanctis* of Jacobus de Voragine', 28.

⁴³ Voragine, *The Golden Legend* 2, 339-341.

Volgens Jacobus werd Katharina niet mishandeld en hoefde ze een kortere periode in gevangenschap door te brengen dan de versie van Capgrave.

Ondanks deze accentverschillen in de vertelling van het leven van Katharina gingen de auteurs wel op dezelfde manier om met de vrouwelijkheid van Katharina. In beide gevallen wordt de vrouwelijkheid van Katharina benadrukt door de grote aandacht voor Katharina's maagdelijkheid, haar schoonheid en haar huwelijk. Vooral haar maagdelijkheid speelt bij Jacobus en Capgrave een grote rol. Daarmee werd een ideaalbeeld van vrouwen in de middeleeuwen versterkt. Toch lieten zij Katharina meer zijn dan alleen een mooie maagd die de bruid van Jezus was. Ze was namelijk ook geleerd en in staat om met haar argumenten, rede en welbespraaktheid de vijftig filosofen te overtuigen van hun ongelijk en hen te bekeren tot het christendom. Bovendien worden de negatieve associaties over vrouwen in beide teksten tegengesproken. Deze opvattingen worden door beide auteurs toegeschreven aan keizer Maxentius die in beide vertellingen de slechterik van het verhaal is. Daarmee lijken Jacobus en Capgrave de misogynistische opvattingen van hun tijd in sommige gevallen te willen verwerpen. In het geval van Katharina van Alexandrië betekent dit dat zowel haar vrouwelijke karaktertrekken naar voren werden gehaald, maar dat zij dus ook zonder problemen mannelijke eigenschappen als geleerdheid en rede kon bezitten.

Vrouwen over Katharina van Alexandrië

Bij vrouwelijke auteurs uit de middeleeuwen die over vrouwen schreven, zou misschien verwacht kunnen worden dat vrouwen hun best deden om hun eigen sekse op een positieve manier neer te zetten. Mogelijk deden deze vrouwen dit om een tegengeluid te bieden aan de negatieve karakterschets die door sommige mannen beschreven werd. Vrouwen schreven namelijk vaak over hun afkeer, verwondering of angst voor de mannelijke dominantie in de samenleving en in de kerk.⁴⁴ Historici hebben echter vaak het tegenovergestelde verondersteld. Zij dachten dat vrouwen misogynie geïnternaliseerd hadden en zichzelf zagen als een symbool voor lust, emotionaliteit en wanorde. Bovendien was de kuisheid van Maria voor veel vrouwen in hun toewijding aan haar problematisch, omdat zij natuurlijk nooit haar voorbeeld zouden kunnen navolgen. Volgens Bynum is dit niet het hele verhaal. Zij ziet namelijk dat middeleeuwse vrouwen inderdaad in grotere mate waren toegewijd aan Maria dan aan religieuze mannen, maar deze vrouwen waren ook zeer toegewijd aan andere vrouwelijke heiligen. De middeleeuwse vrouwen waren op zoek naar vrouwelijke metaforen om deze naast de negatieve afbeeldingen van vrouwen te plaatsen.⁴⁵ Katharina van Alexandrië was een vrouwelijke heilige die deze vrouwen hiervoor goed konden gebruiken.

Clemence of Barking en Christine de Pizan waren twee van deze vrouwen die schreven over een andere vrouw. Beide schreven ze in hun volkstaal een heiligenleven over Katharina van Alexandrië. Clemence of Barking schreef *The Life of Saint Catherine* in het laatste kwart van de twaalfde eeuw in het klooster van Barking in het Anglo-Normandisch.⁴⁶ Christine de Pizan schreef haar *La Cité des Dames* in 1405 in het Frans. Zij deed dit niet zoals Clemence in een klooster, maar schreef als het ware als particulier. Daarmee was Christine één van de eerste middeleeuwse vrouwen die schreef om geld te verdienen.⁴⁷ Het is interessant om aan de hand van deze bronnen te onderzoeken hoe vrouwen over Katharina van Alexandrië schreven. Ten eerste omdat zij uit een verschillende tijdperiode komen. Clemence schreef haar werk in de twaalfde eeuw, Christine in de vijftiende eeuw. Ten tweede kwamen de schrijfsters uit andere gebieden. Clemence schreef in Barking in Engeland. Christine de Pizan in Frankrijk. Ten derde werden de bronnen in een verschillende omgeving geschreven. Clemence schreef haar werk in een klooster waardoor zij een andere achtergrond heeft dan Christine. Christine had een

⁴⁴ Bynum, *Fragmentation and redemption*, 156.

⁴⁵ *Ibidem*, 152.

⁴⁶ Clemence of Barking, *The Life of St. Catherine*. William MacBain ed. Anglo-Norman Texts 18 (Oxford 1964), xxiv.

⁴⁷ Christine de Pizan, Rosalind Brown-Grant (vertaler), *The Book of the City of Ladies* (Londen 1999), xvii.

christelijke opvoeding had gehad, maar was weduwe, had drie kinderen en moest werken om haar kinderen te kunnen voeden.⁴⁸ Vanwege deze verschillende achtergronden van de vrouwelijke auteurs zijn bronnen bijzonder geschikt om te onderzoeken hoe zij met de heiligenfiguur van Katharina van Alexandria en de mannelijkheids- en vrouwelijkheidsnarratieven zijn omgegaan omdat zij samen mogelijk voor een breed beeld kunnen zorgen.

The Life of Saint Catherine van Clemence of Barking is geschreven in poëzievorm en heeft vooral veel aandacht voor dialogen. Waarschijnlijk was dit werk bedoeld voor een grotendeels aristocratisch publiek van zowel leken als religieuzen.⁴⁹ Clemence schreef dit vermoedelijk om een positief beeld over het kloosterleven te schetsen om andere vrouwen te motiveren ook in het klooster in te treden.⁵⁰ Omdat deze tekst dus veel aandacht besteed aan dialogen, was er weinig aandacht voor de wonderen die rondom Katharina gebeurden.⁵¹ William MacBain schreef als redacteur een introductie voor *The Life of Saint Catherine* waarin hij uitlegde dat Clemence zichzelf tijdens het schrijven in eerste instantie zag als iemand die niet meer deed dan een Anglo-Normandische vertaling van Latijnse teksten te schrijven over de legende van Katharina van Alexandrië. Clemence zou daardoor haar bronnen vrij letterlijk vertaald hebben, waarbij ze af en toe moreel commentaar op het verhaal gaf.⁵² Tara Foster is letterkundige in de Franse taal. Zij vindt dat Clemence meer heeft gedaan dan alleen vertalen. Volgens Foster trekt Clemence een parallel tussen zichzelf en Katharina. In de hagiografie werd Katharina onthoofd waardoor haar uiteindelijk het zwijgen is opgelegd. Clemence zou daarom de nalatenschap van het vrouwelijke woord voortzetten met haar hagiografie waarin Katharina veel aan het woord is.⁵³

Clemence begon haar hagiografie over Katharina op het moment dat keizer Maxentius in Alexandrië was en de bevolking vroeg om te offeren aan zijn goden. Katharina verscheen al snel op het toneel om een discussie met Maxentius aan te gaan over de offers en haar geloof. Maxentius voelde zich vervolgens beledigd door de woorden van Katharina en daarom besloot hij na een lange dialoog om vijftig filosofen vanuit het hele land naar Alexandrië te halen. Deze bleken geen partij voor Katharina te zijn, want de filosofen waren al gauw overtuigd van hun

⁴⁸ Pizan, *The Book of the City of Ladies*, xxiv-xxv.

⁴⁹ D. Robertson, 'Writing in the Textual Community: Clemence of Barking's Life of St. Catherine', *French Forum* 21 (1996) 5-28, aldaar 6.

⁵⁰ T. Foster, 'Clemence of Barking: reshaping the legend of Saint Catherine of Alexandria', *Women's Writings* 12 (2005) 13-27, aldaar 15.

⁵¹ J. Bliss, *An Anglo-Norman Reader* (Cambridge 2018), 305.

⁵² Barking, *The Life of St. Catherine*, xiv.

⁵³ Foster, 'Clemence of Barking: reshaping the legend of Saint Catherine of Alexandria', 15.

ongelijk. Vervolgens werd Katharina opgesloten en werd ze bezocht door engelen. Toen Katharina uit haar gevangenis werd gehaald, werd er een machine voor haar gebouwd waarop ze zou moeten sterven omdat ze nog steeds christelijk was. Katharina was bereid om hier te sterven, maar smeekte de hemel om het martelen mee te laten vallen. Katharina's gebeden werden gehoord, want vervolgens kwam er een engel naar beneden die het apparaat kapot maakte. Hierna werd Katharina opnieuw in een kelder opgesloten en werd ze ter dood veroordeeld toen bleek dat Katharina niet van haar geloof af te brengen was. De vrouw van Maxentius en het hoofd van zijn beveiliging, Porphyrius, probeerden de onthoofding nog tegen te houden, maar dit mocht allemaal niet baten. Ook zij werden gedood, waarna Katharina aan de beurt was.⁵⁴

Zoals al eerder aangegeven is, is het grootste gedeelte van de tekst van *The Life of Saint Katherine* een dialoog. Hierdoor is Katharina vooral veel zelf aan het woord en komt haar geleerdheid duidelijk naar voren. Dit werd ook benadrukt in het debat dat Katharina had met de vijftig filosofen. Haar geleerdheid en wijsheid werden niet alleen impliciet benadrukt, maar werd ook letterlijk benoemd. Dit gebeurt al aan het begin op het moment dat er benoemd werd dat er geen dialecticus was die haar kon overtroeven.⁵⁵ Daarnaast werd ze een krachtige redenaar genoemd toen Maxentius filosofen aan het verzamelen was om Katharina tegen te spreken.⁵⁶ Hieruit blijkt dus dat Katharina niet zomaar iemand was. Ook Maxentius zag in dat er heel wat voor nodig was om Katharina te overwinnen en dat alleen de allerbeste filosofen een kans hiertoe hadden. Hier hielden de verwijzingen naar haar geleerdheid niet op. Tijdens het debat met filosofen werd nog eens vermeld dat Katharina was opgegroeid met wijsheid.⁵⁷ Aan het eind van dit debat heeft Katharina de filosofen dus overtuigd en werd er over wijze mannen en vrouwen gesproken. Katharina maakte hier onderdeel uit van deze wijze vrouwen.⁵⁸ Clemence of Barking wees daardoor zowel impliciet als expliciet, keer op keer terug op deze wetenschappelijke achtergrond van Katharina.

In dit heiligenleven had Clemence niet alleen aandacht voor de geleerde achtergrond van Katharina. Clemence besteedde meerdere keren aandacht aan de dapperheid die Katharina bezat. Dit was al impliciet duidelijk omdat Katharina tegen de keizer en zijn geloof in durfde te gaan, maar het werd vooral duidelijk door de bereidheid van Katharina om te sterven voor het christendom. Op het moment dat ze op de machine lag om te sterven, had ze hier vrede mee en

⁵⁴ Barking, *The Life of St. Catherine*.

⁵⁵ Ibidem, 5.; Bliss, *An Anglo-Norman Reader*, 307.

⁵⁶ Barking, *The Life of St. Catherine*, 11.; Bliss, *An Anglo-Norman Reader*, 307.

⁵⁷ Barking, *The Life of St. Catherine*, 22.

⁵⁸ Ibidem, 35.

was ze bereid om te lijden. Ze hoopte alleen dat het lijden mee zou vallen.⁵⁹ Later vertelde Katharina dat ze niet bang was om onthoofd te worden. Ze kon zich namelijk troosten in het idee van haar dood.⁶⁰ Het is opvallend dat de vijftig filosofen die ter dood werden veroordeeld op dezelfde manier over hun dood nadachten. Zij waren namelijk allemaal geïnspireerd door Katharina en werden aangemoedigd om hun dood voor het christendom te accepteren. De filosofen bleken niet bang te zijn voor hun einde en waren ze bereid om lijden en te sterven voor hun God toen zij op de brandstapel geplaatst werden.⁶¹ De filosofen stierven natuurlijk eerder in het verhaal dan Katharina. Omdat Katharina hier de belangrijke heilige was, is het aannemelijk dat Katharina de inspirator was achter de gewilligheid om te sterven voor God. Er is echter ook een mogelijkheid dat dit andersom het geval was. Desalniettemin benadrukte Clemence dat er een gelijkenis was tussen de mannen die bereid waren om te sterven en Katharina die hetzelfde deed. Foster legt uit dat Clemence Katharina wel vrouwelijk liet gedragen, maar het geslacht niet bepaalde hoe sterk het karakter van iemand was of in hoeverre iemand in bezit was van de rede.⁶² Aan de hand van Katharina heeft Clemence dus kunnen laten zien dat een vrouw, namelijk Katharina, een net zo sterk karakter heeft als de mannen die bereid waren om te sterven voor God, maar ook dat Katharina als vrouw net zo goed in bezit was van de rede als andere mannen.

Zoals Foster als aanhaalde, was Clemence of Barking niet bang om de vrouwelijkheid van Katharina te laten zien. Niet alleen het gedrag van Katharina wees op deze vrouwelijkheid, maar werd ook benadrukt omdat ze regelmatig een dame wordt genoemd.⁶³ Daarnaast benoemde Clemence de schoonheid van Katharina. Katharina was namelijk zo mooi dat iedereen verliefd op haar werd. Andere vrouwen in het verhaal hadden daarom medelijden met Katharina, waardoor het lijkt alsof deze schoonheid iets negatiefs was.⁶⁴ Dit is te verklaren aan de hand van het vrouwelijk ideaal van kuisheid: wanneer Katharina veel aanbidders heeft, is het moeilijk om aan deze kuisheid te voldoen. Toch blijkt dat Clemence het geen probleem vond dat Katharina haar schoonheid niet kon verbergen.⁶⁵ Duncan Robertson legt uit dat Clemence hier geen probleem mee had omdat ze door middel van Katharina haast een “feministisch” statement wilde maken dat deze schoonheid, samen met haar intellect en moed,

⁵⁹ Barking, *The Life of St. Catherine*, 66-67.

⁶⁰ Ibidem, 72-75.

⁶¹ Ibidem, 37-38.

⁶² Foster, ‘Clemence of Barking: reshaping the legend of Saint Catherine of Alexandria’, 23.

⁶³ Barking, *The Life of St. Catherine*.

⁶⁴ Ibidem, 80, 83.

⁶⁵ Ibidem, 83.

manifestaties waren van goddelijke wijsheid.⁶⁶ Daardoor lijkt het alsof Clemence heeft willen zeggen dat deze goddelijke wijsheid niet iets is wat alleen mannen konden bezitten, maar waarvan vrouwen ook in bezit konden zijn. Katharina van Alexandrië werd daardoor een rolmodel voor Clemence en andere nonnen, maar ook voor het lekenpubliek omdat de toewijding aan God van Katharina voor hen als voorbeeld moest dienen.⁶⁷

Van Christine de Pizan is ook gezegd dat zij een “feministisch” motief heeft gehad voor het schrijven van haar boek. In de introductie van haar vertaling van *La Cité des Dames*, haalt Rosalind Brown-Grant aan dat Christine in haar eigen inleiding al vertelde dat zij een werk van Matheolus had gelezen waarin een zeer vrouwonvriendelijke schets van vrouwen werd gegeven. Christine zou daarom *La Cité des Dames* geschreven hebben om argumenten aan te voeren dat vrouwen niet zo verschrikkelijk waren als Matheolus beschreef. Volgens Brown-Grant viel Christine de Pizan daarmee openlijk de traditie van misogynie in de literatuur aan.⁶⁸ Toch gaat het volgens Sandra Hindman te ver om Christine een voorloper van de vrouwenbeweging, of zelfs feminist, te noemen. Door haar toch op deze manier te benaderen, wordt Christine namelijk uit haar context geplaatst waardoor er een anachronisme ontstaat. Hindman stelt dat Christine beter met andere vrouwelijke schrijvers of mannelijke auteurs uit haar tijd vergeleken kan worden. Christine de Pizan presenteerde zich namelijk als alleenstaande vrouw, weduwe en professionele schrijfster, maar waagde het ook om zichzelf, in tegenstelling tot andere vrouwen, een man te noemen. Volgens Hindman brengt de Pizan daardoor een vrouwelijk perspectief mee naar deze mannelijkheid.⁶⁹

In *La Cité des Dames* laat Christine de Pizan haar droomvisie van de wereld zien in de vorm van de drie gepersonifieerde Deugden. Dit waren de drie vrouwen Rede, Rechtschapenheid en Gerechtigheid die bij Christine kwamen om haar rond te leiden in de Stad der Vrouwen, die vrouwen beschermt tegen antifeministische aanvallen. Het boek is opgedeeld in drie delen waarin elke Deugd Christine in één deel meeneemt. Zij nemen haar mee door de stad om voorbeelden te geven van heldinnen uit het verleden en het heden die de funderingen hebben gelegd voor deze stad.⁷⁰ Hindman merkt op dat dit werk van Christine de Pizan overeenkomsten vertoont met *De Civitate Dei* van Augustinus van Hippo omdat de werken

⁶⁶ Robertson, ‘Writing in the Textual Community’, 9. Het woord “feministisch” is hier tussen aanhalingstekens geplaatst omdat het een anachronisme is om een twaalfde-eeuwse auteur feministische standpunten te geven. Ondanks dit anachronisme dekt dit woord wel het beste de lading van het statement dat Clemence of Barking heeft gemaakt, waardoor er toch voor is gekozen om dit woord te gebruiken.

⁶⁷ Ibid.; Foster, ‘Clemence of Barking: reshaping the legend of Saint Catherine of Alexandria’, 13-14.

⁶⁸ Pizan, *The Book of the City of Ladies*, xvii.

⁶⁹ S.L. Hindman, ‘With Ink and Mortar: Christine De Pizan’s “Cité des Dames”’, *Feminist Studies* 10 (1984) 457–483, aldaar 472-473.

⁷⁰ Pizan, *The Book of the City of Ladies*, xvii-xviii.

ongeveer op dezelfde manier zijn opgebouwd. Ondanks deze overeenkomsten ziet Hindman wel een belangrijk verschil tussen de werken. Christine schrijft namelijk alleen over de stad en de vrouwen die hier woonden, terwijl Augustinus ook schreef over de mensen die het verdienden om eeuwig over de stad te regeren met God.⁷¹

Het heiligenleven van Katharina werd in het derde deel van *La Cité des Dames* behandeld, wanneer de Deugd Gerechtigheid Christine door haar deel van de stad leidde. Hier werd verteld dat Katharina keizerin en prinses is van de Stad der Vrouwen waarna haar leven beschreven werd. Christine begon deze legende op het moment dat Katharina achttien jaar was en koningin was geworden. De keizer Maxentius kwam vervolgens naar Alexandrië om een offer te maken aan zijn goden. Katharina sprak hem daarom aan op zijn fouten wat betreft zijn geloof. Maxentius liet vijftig filosofen naar het hof komen om Katharina te overtuigen dat Maxentius gelijk had, maar dit lukte niet. Deze filosofen werden daarom ter dood veroordeeld en Katharina werd mishandeld. Daarna werd Katharina twaalf dagen in een cel opgesloten en haar gevraagd of ze op andere gedachten was gebracht. Dit bleek niet het geval te zijn waardoor Katharina op het apparaat met de wielen werd gelegd dat door engelen werd vernield. Katharina werd opnieuw in het gevang gezet en bezocht door de bekeerde keizerin, de echtgenote van Maxentius, die haar hiervoor liet doden. Omdat Maxentius nu geen vrouw meer had, vroeg hij Katharina of zij deze plaats wilde innemen, maar dit wees ze af waarop zij werd veroordeeld tot onthoofding. Katharina bad nog voor een laatste keer aan God om te vragen om genade. Haar gebeden werden verhoord door middel van de zegeningen die zij na haar dood mocht ontvangen. Christine eindigde haar hagiografie met de straf van Maxentius.⁷²

In de opening van dit stuk van Christine wordt direct duidelijk dat ze een vrouwvriendelijk beeld wilde schetsen van Katharina doordat er weinig onderscheid was tussen mannen en vrouwen. Zo gaf Christine namelijk aan dat ze via Katharina wilde laten zien dat God ook van vrouwen houdt zoals hij van mannen houdt. Daarnaast had God mannen en vrouwen begiftigd met kracht en standvastigheid om het zware lijden dat gelovigen moesten doorstaan om zijn geloof te beschermen, aan te kunnen. Christine merkte hier zelfs bij op dat ook vrouwen deze kracht en standvastigheid hadden gekregen, ondanks dat zij gevoelige en jonge wezens waren.⁷³ Hiermee lijkt Christine dus al direct een opmerking te hebben willen plaatsen dat vrouwen in haar ogen niets onderdeden voor mannen. Hoogleraar Carolyn Muessig is specialist op het gebied van prediking in de middeleeuwen. Zij leg uit dat vrouwen in de

⁷¹ Hindman, 'With Ink and Mortar', 471.

⁷² Pizan, *The Book of the City of Ladies*, 203-206.

⁷³ *Ibidem.*, 203.

middeleeuwen niet werden gezien als gelijkwaardig aan mannen omdat vrouwen niet de eerste creatie van God waren. Daarnaast waren mannen gelijk aan God waardoor zij onder andere sterker waren en een groter intellect bezaten dan vrouwen.⁷⁴ Door vrouwen op dezelfde hoogte te plaatsen als mannen, ging Christine lijnrecht in tegen dit minderwaardige beeld over vrouwen.

Ook het intellect van Katharina werd door Christine geprezen. Na de eerste confrontatie tussen Katharina en Maxentius waren de twee het natuurlijk niet met elkaar eens. Toch beschreef Christine dat Maxentius alleen maar bewondering kon hebben voor de welbespraakte manier waarop Katharina hem met filosofische argumenten probeerde te overtuigen.⁷⁵ Katharina's intellect werd nog eens benadrukt in het debat met de vijftig filosofen. Volgens Christine waren deze filosofen briljant, ook al vonden zij het in eerste instantie een belachelijk idee dat er zoveel moeite werd gedaan om een meisje te overtuigen. Maar Katharina wist deze zeer wijze mannen met zoveel argumenten te overtuigen dat ze haar vragen niet meer konden beantwoorden.⁷⁶ Door deze beschrijving van Christine lijken de intelligentie en welbespraaktheid van Katharina eigenschappen te zijn die bewonderd moesten worden in een vrouw en dat andere vrouwen dit ook moesten nastreven.

Brown-Grant zegt echter dat deze voorbeeldrol voor Katharina niet helemaal het doel van Christine is geweest. Christine zou met haar boek hebben willen aantonen dat vrouwen een cruciale rol hebben gespeeld in het vormen van de menselijke beschaving. Hierdoor zou aan de ene kant misogynie deels uit de wereld verdwijnen en aan de andere kant zou de vrouwelijke lezer een besef van eigenwaarde ontwikkelen. Daarmee raadde ze niet aan dat lezeressen de voorbeelden van Katharina en de andere vrouwen in haar boek zouden overnemen. In een vervolg op *La Cité des Dames* raadde ze haar publiek juist aan om zich te onderwerpen aan de mannelijke dominantie van hun echtgenoten en vaders.⁷⁷ Dit sluit aan bij de functie die Foster aan rolmodellen uit hagiografieën geeft. Deze rolmodellen waren volgens haar niet bedoeld om het gedrag van de martelaren precies over te nemen, maar hen vooral te volgen in hun toewijding aan God en hun gedrag als goede christen. Het gedrag waarbij vrouwen in opstand kwamen tegen mannelijke heersers werd daarom alleen geaccepteerd omdat deze heiligen in de

⁷⁴ C. Muessig, 'Prophecy and Song, Teaching and Preaching by Medieval Women', in: B.M. Kienzle en P.J. Walker ed., *Women Preachers and Prophets through Two Millennia of Christianity* (Los Angeles 1998) 146–158, aldaar 146.

⁷⁵ Pizan, *The Book of the City of Ladies*, 204.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid., xviii-xix.

begindagen van het christendom leefden en zij het woord van God nog moesten verspreiden. Vrouwen in de middeleeuwen konden daarom beter stil en gehoorzaam zijn.⁷⁸

Clemence of Barking en Christine de Pizan schreven twee beschrijvingen van heiligenlevens die op een aantal punten sterk overeenkomen. Zowel Clemence als Christine steken niet onder stoelen of banken dat het bij Katharina van Alexandrië om een vrouw ging die wetenschappelijk, filosofische en theologisch goed onderlegd was. In beide versies was Katharina dan ook een voorbeeld voor de vrouwen die over het leven van deze heilige lazen. Clemence zag Katharina als een voorbeeld voor zichzelf en haar zusters in het klooster, maar ook voor vrouwen buiten het klooster. Katharina zou de vrouwen buiten het klooster moeten motiveren om ook toe te treden terwijl zij voor de nonnen in het klooster kon dienen als voorbeeld vanwege haar intellectuele vaardigheden. Voor Christine was Katharina bedoeld als voorbeeld om te laten zien dat vrouwen ook intelligent konden zijn en dat zij in vergelijking met mannen niet voor hen onder deden. Daarmee heeft Christine dus een andere benadering dan Clemence.

Van beide auteurs is ook gezegd dat zij met hun werken een vrouwvriendelijk beeld willen schetsen met behulp van Katharina van Alexandrië. Clemence of Barking zou Katharina hebben voorzien van goddelijke wijsheid waardoor ze minstens zo waardevol was als een man die deze goddelijke wijsheid bezat. Christine de Pizan laat in haar werk een activistischere houding zien dan Clemence. Het doel van *La Cité des Dames* was namelijk om het misogynistische beeld van vrouwen tegen te spreken en daarmee een positief beeld over vrouwen en vrouwelijkheid te schetsen. Katharina van Alexandrië paste daar goed in omdat haar vrouwelijkheid voorop bleef staan, maar ze toch intellectueel en religieus niet voor mannen onder deed. Toch lijkt Clemence de eigenschappen van Katharina meer als voorbeeld te hebben gesteld dan Christine. Katharina's eigenschappen komen volgens Clemence van pas in het klooster waar zij woont, terwijl Christine Katharina vooral als een bijdrage ziet aan het ontstaan van de menselijke beschaving en aan het creëren van een zelfbewustzijn bij vrouwen dat zij niet zo verschrikkelijk zijn als mannen beweerden. Daarmee hebben beide auteurs dus bewust gebruik gemaakt van Katharina's vrouwelijke en minder vrouwelijke eigenschappen en die voor hun eigen doelen ingezet.

⁷⁸ Foster, 'Clemence of Barking: reshaping the legend of Saint Catherine of Alexandria', 13-14.

Conclusie

Het heiligenleven van Katharina van Alexandrië is door de mannelijke en vrouwelijke auteurs uit de middeleeuwen die in deze scriptie zijn onderzocht, gebruikt op een manier die voor iedere auteur het beste uitkwam. Iedere auteur heeft zijn eigen doel gehad met het beschrijven van het leven van Katharina. Daardoor zijn er veel verschillen te zien tussen de auteurs onderling. Zo schreef John Capgrave een uitgebreide hagiografie waarin hij veel details liet zien over het leven van Katharina. Clemence of Barking schreef ook een grote hagiografie, maar haar versie focuste vooral op dialogen. Jacobus de Voragine besteedde net als Christine de Pizan, een hoofdstuk in een veel groter werk aan Katharina van Alexandrië. Omdat Katharina maar één hoofdstuk beslaat in deze grotere werken, werd Katharina in beide werken op een beknopte manier behandeld die binnen de structuur van het grotere werk paste. In het werk van Jacobus was Katharina daarom één van de vele heiligen die vereerd werden in het liturgische jaar. Christine gebruikte Katharina als één van de heldinnen die misogynistische opvattingen over vrouwen moest weerleggen.

Ondanks deze verschillen zijn er ook overeenkomsten te zien in de onderzochte werken. Het intellect, de kuisheid en bijzondere positie van Katharina als uitzondering op andere vrouwen, stond in alle vier de werken centraal. Zowel de mannelijke auteurs als de vrouwelijke auteurs hadden bewondering voor de geleerdheid en welbespraaktheid van Katharina waarmee zij tegen keizer Maxentius inging. Daarnaast werd de kuisheid van Katharina, die deels in het teken stond van haar toewijding aan God, door elke auteur op de een of andere manier benoemd, benadrukt of bewonderd. Tot slot zagen de vier schrijvers Katharina als een uitzondering op haar eigen sekse. Juist door middel van haar intellect kon Katharina boven haar sekse uitstijgen en vanwege haar toewijding aan God werd ze een voorbeeld voor het publiek dat via de vier heiligenlevens over Katharina met haar in aanraking kwam.

Toch betekenen deze overeenkomsten van de bovengenoemde elementen niet dat Jacobus, Capgrave, Clemence en Christine deze aspecten op dezelfde manier hebben gebruikt in hun werken. De mannelijke auteurs Jacobus de Voragine en John Capgrave legden vooral de nadruk op Katharina's maagdelijkheid waarmee zij een middeleeuws ideaalbeeld over vrouwen versterkten. Daar stond tegenover dat Katharina in beide versies zeer intellectueel werd neergezet en dat misogynistische opvattingen over Katharina werden afgewezen. Op deze manier was het dus mogelijk dat geïdealiseerde vrouwelijkheidsconcepties werden benadrukt, maar dat zij ook aandacht hadden voor Katharina's minder vrouwelijke eigenschappen. Miller en Bynum hebben eerder benoemd dat mannelijke auteurs in de middeleeuwen vrouwen vaak

gebruikten om hun eigen positie te versterken door vrouwen negatief af te schilderen. Dit lijkt in het geval van Jacobus en Capgrave dus niet te kloppen. Zij beschreven Katharina namelijk op een positieve manier. Hier moet wel tegenin gebracht worden dat deze mannelijke auteurs met hun werken de mannelijke dominantie wel in stand hielden. Zij hebben hun eigen positie dan wel niet versterkt, maar ze hebben ook geen moeite gedaan om de positie van de middeleeuwse vrouw te verbeteren.

Clemence of Barking en Christine de Pizan hebben in hun werken wel een poging gedaan om vrouwen in een positiever daglicht te stellen. De intellectuele prestaties van Katharina waren voor Clemence en Christine een manier om te laten zien dat vrouwen niet voor mannen onder hoefden te doen. In *The Life of Saint Catherine* koppelde Clemence Katharina's schoonheid, een typisch vrouwelijke eigenschap, aan haar geleerdheid waardoor Katharina goddelijke wijsheid bezat, net zoals mannen die konden bezitten. Christine benadrukte ook dat een vrouw als Katharina dezelfde eigenschappen als een man kon bezitten. Dit deed ze door uit te leggen dat God ook van vrouwen hield en dat hij vrouwen ook de kracht had meegegeven om voor zijn religie te strijden. Deze vrouwelijke auteurs hebben geprobeerd om met behulp van Katharina, een vrouw eigenschappen mee te geven die normaliter eerder aan middeleeuwse mannen werden toebedeeld dan aan vrouwen. Op deze manier wilden zij het verschil tussen mannen en vrouwen verkleinen, maar wilden zij niet gelijk het patriarchaat omverwerpen. Dit sluit aan bij de bevindingen van Foster en Brown Grant. Ook zij zagen dat deze vrouwen via Katharina van Alexandrië een positief beeld over vrouwen schetsten, maar dat het niet de bedoeling was de lezeressen tegen de mannelijke overheersers ingingen zoals Katharina dit deed.

Dit laat dus zien dat de mannelijke auteurs die in deze scriptie zijn besproken de cultus van Katharina van Alexandrië niet hebben gebruikt om hun eigen dominante positie te verstevigen, maar haar vooral hebben gebruikt om als voorbeeld te dienen voor het juiste religieuze gedrag. Dat Katharina op intellectueel gebied zeer goed onderlegd was, was voor Jacobus en Capgrave vooral een uitzondering waardoor Katharina boven haar eigen sekse kon uitstijgen. De vrouwelijke auteurs hebben daarentegen de cultus van Katharina gebruikt om aan te tonen dat mannen en vrouwen minder van elkaar verschilden dan werd gedacht. Daardoor pasten zij mannelijkheidsconcepties toe op Katharina zonder dat zij een al te grote afbreuk deden aan de vrouwelijke eigenschappen van Katharina.

Omdat in deze scriptie een casus over Katharina van Alexandrië is onderzocht, kan op basis van Clemence of Barking, Jacobus de Voragine, John Capgrave en Christine de Pizan worden gezegd dat zij mannelijkheids- en vrouwelijkheidsconcepties vooral op Katharina

hebben toegepast om het doel van hun eigen werk te verduidelijken. De sekse van de auteurs heeft meegespeeld in welke doelen de auteurs naar voren hebben willen brengen. Daarom heeft deze casus inzicht gegeven in de invloed van het geslacht van middeleeuwse auteurs op de weergave van de personen die zij beschrijven. Er is meer onderzoek nodig om te kunnen stellen of de bevindingen van deze casus op grotere schaal in de late middeleeuwen terug te vinden zijn. Daarom zou vervolgonderzoek zich kunnen richten op andere heiligenlevens of andere auteurs om te onderzoeken of mannelijkheids- en vrouwelijkheidsconcepties in deze gevallen ook voor een deel door de sekse van de auteurs verklaard kunnen worden, of dat er andere factoren zijn die een grotere rol spelen.

Bibliografie

Primaire bronnen

Barking, C. of, *The Life of St. Catherine*. William MacBain ed. Anglo-Norman Texts 18 (Oxford 1964).

Capgrave, J., *The Life of Saint Katherine of Alexandria*. Karen A. Winstead ed. (Notre Dame 2011).

Pizan, C. de, (Rosalind Brown-Grant) vertaler, *The Book of the City of Ladies* (Londen 1999).

Voragine, J. de, (William Granger Ryan) vertaler, *The Golden Legend. Reading on the Saints* 1 (5de druk; New Jersey 1995).

Voragine, J. de (William Granger Ryan) vertaler, *The Golden Legend. Reading on the Saints* 2 (5de druk; New Jersey 1995).

Secundaire literatuur

Barone, G., ‘Jacopo da Varagine, archbishop of Genova’, in: *Lexicon des Mittelalters* (Stuttgart 1999) <<http://apps.brepolis.net.ru.idm.oclc.org/lexiema/test/Default2.aspx>> [geraadpleegd 31 mei 2019].

Barone, G., ‘Legenda Aurea’, in: *Lexicon des Mittelalters* (Stuttgart 1999) <<http://apps.brepolis.net.ru.idm.oclc.org/lexiema/test/Default2.aspx>> [geraadpleegd 31 mei 2019].

Bennett, J.M., ‘Medievalism and Feminism’, in: N.F. Partner ed., *Studying medieval women: sex, gender, feminism* (Cambridge 1993) 7–30.

Bliss, J., *An Anglo-Norman Reader* (Cambridge 2018).

Bynum, C. Walker, *Fragmentation and redemption: essays on gender and the human body in Medieval religion* (6de druk; New York 1991).

Clark, E.A., ‘Women, Gender, and the Study of Christian History’, *Church History* 70 (2001) 395–426.

- Corbari, E., “‘Et sono molto meglio le femine che gli omini’”: Giordano da Pisa preaching on Catherine of Alexandria’, *Medieval Sermon Studies* 51 (2007) 9–21.
- Corbari, E., *Vernacular Theology. Dominican Sermons and Audience in Late Medieval Italy* (Berlijn 2013).
- Dubois, J., ‘Catherine of Alexandria, martyr’, in: *Lexicon des Mittelalters* (Stuttgart 1999) <<http://apps.brepolis.net.ru.idm.oclc.org/lexiema/test/Default2.aspx>> [geraadpleegd 22 maart 2019].
- Foster, T., ‘Clemence of Barking: reshaping the legend of Saint Catherine of Alexandria’, *Women’s Writings* 12 (2005) 13–27.
- Francomano, E.C., “‘Lady, you are quite a chatterbox’”: The Legend of St Katherine of Alexandria, Wives’ Words, and Women’s Wisdom in MS Escorial h-I-13’, in: J. Jenkins en K.J. Lewis ed., *St Katherine of Alexandria. Texts and Contexts in Western Medieval Europe* (Turnhout 2003) 131–152.
- Goodich, M., ‘The Contours of Female Piety in Later Medieval Hagiography’, *Church History* 50 (1981) 20–32.
- Hindman, S.L., ‘With Ink and Mortar: Christine De Pizan’s “Cité des Dames”’, *Feminist Studies* 10 (1984) 457–483.
- Lewis, K.J., ‘Gender and Sanctity in the Middle Ages’, *Gender History* 12 (2000) 735–744.
- Maggioni, G.P., ‘Chastity Models in the Legenda Aurea and in the Sermones de Sanctis of Jacobus de Voragine’, *Medieval Sermon Studies* 52 19–30.
- Miller, M.C., ‘Masculinity, Reform, and Clerical Culture: Narratives of Episcopal Holiness in the Gregorian Era’, *Church History* 72 (2003) 25–52.
- Muessig, C., ‘Prophecy and Song, Teaching and Preaching by Medieval Women’, in: B.M. Kienzle en P.J. Walker ed., *Women Preachers and Prophets through Two Millennia of Christianity* (Los Angeles 1998) 146–158.
- Robertson, D., ‘Writing in the Textual Community: Clemence of Barking’s Life of St. Catherine’, *French Forum* 21 (1996) 5–28.